

РОЗДІЛ 5 ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-3322.57-1.27>

РІВНІ (ВИДИ) СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ LEVELS (TYPES) OF SOCIAL PROTECTION OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE

Безусий В.В.,
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті наведено характеристику рівнів соціального захисту державних службовців в Україні, а також основи такого захисту. Мається на увазі, що соціальний захист державних службовців є цілісним явищем, але його реалізація відбувається як щодо всіх державних службовців загалом, так і стосовно кожного державного службовця зокрема, а також у різних за статусом органах, підприємствах і установах держави. З урахуванням цієї тези варто зазначити, що за певною системою ознак соціальний захист державних службовців в Україні може мати відповідні рівні (види) своєї реалізації. Підставами для виділення таких рівнів (види) є: узагалі виконання особою завдань і функцій держави; виконання обов'язків у відповідному державному органі, підприємстві, установі, організації; здійснення заходів із соціального захисту залежно від рівня державного управління. Досліджено соціальний захист державних службовців з погляду його рівнів реалізації як складової структури (взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова) його концептуальних засад дозволяє системно та комплексно охарактеризувати це явище, надасть можливість повно та всебічно виявити шляхи й особливості його реалізації. Адже, як щодо цього зазначено у фаховій літературі, соціальна захищеність поширюється на всіх людей, однак форми, методи, рівень їхнього захисту різні. Це багатоступенева і багаторівнева система, яка виконує дві основні функції: 1) компенсацію наслідків бідності через надання адресної допомоги; 2) забезпечення умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час їхнього активного періоду життя. Наведені завдання соціального захисту поширюються також на державних службовців. Зауважено, що дослідження соціального захисту державних службовців вказує на його складну структуру, багатоманітність проявів і напрямів реалізації. Усе це в сукупності створює його зміст. Останній, беручи до уваги виявлені нами рівні існування цього засобу реалізації соціальної політики, є досить різноманітним за своїм складом. Саме тому, урахуовуючи важливість і значущість наведення характеристики його змісту для формування цілісної концепції соціального захисту державних службовців, актуальним питанням досліджуваної проблематики є висвітлення змісту соціального захисту цієї категорії населення України, що працює.

Ключові слова: соціальна функція держави, соціальний захист, рівні соціального захисту, забезпечення соціального захисту державних службовців.

The article describes the characteristics of the levels of social protection of civil servants in Ukraine, as well as the basics of social protection of civil servants points to the possibility of highlighting such a characteristic of the implementation of this tool of implementation of social policy of the state as the levels of its implementation. It is understood that social protection of civil servants is a holistic phenomenon, but its implementation occurs both for all civil servants as a whole and for each civil servant individually, as well as in different bodies, enterprises and institutions of the state. Taking into account this thesis, it should be kept in mind that according to a certain system of features, social protection of civil servants in Ukraine may have corresponding levels (types) of its realization. The following are the grounds for the allocation of such levels (types): performing duties in the relevant state body, enterprise, institution, organization; implementation of social protection measures depending on the level of public administration. The social protection of civil servants has been investigated in terms of its level of realization as an integral structure (interplacement and interconnection of components of the whole; structure) of its conceptual foundations, as we have already noted, enables to characterize this phenomenon more systematically and comprehensively, will allow more fully and comprehensively identify ways and features of its implementation. After all, as it is indicated in the professional literature, social protection extends to all people, but the forms, methods, level of their protection are different. It is a multi-level and multi-level system that has two main functions: 1) compensation for the effects of poverty through targeted assistance; 2) introduction of conditions for participation of citizens in social insurance during their active period of life. The above mentioned tasks of social protection are fully applicable to civil servants. It is noted that the study of social protection of civil servants indicates its complex structure, variety of manifestations and directions of implementation. All this together forms its meaning. The latter, taking into account the levels of existence of this social policy implementation tool, we have found, is quite diverse in its composition. That is why, taking into account the importance and importance of characterizing its content for forming a holistic concept of social protection of civil servants, the pressing issue of the problematic issue is to cover the content of social protection of this category of working population of Ukraine.

Key words: social function of state, social protection, level of social protection, ensuring social protection of public servants.

Постанова проблеми. Дослідження основ соціального захисту державних службовців доводить можливість висвітлення такої характеристики цього

засобу здійснення соціальної політики держави, як рівні його реалізації. Мається на увазі, що соціальний захист державних службовців – цілісне явище,

його реалізація відбувається як щодо всіх державних службовців загалом, так і щодо кожного державного службовця зокрема, а також у різних за статусом органах, підприємствах і установах держави. З урахуванням цієї тези варто зауважити, що за певною системою ознак соціальний захист державних службовців в Україні може мати відповідні рівні (види) своєї реалізації. Так, В.В. Лаврухін зазначає, що соціально-економічні основи ефективного розвитку соціального захисту мають специфічні характеристики за рівнями соціально-економічної системи, вони зумовлюються структурою суспільного виробництва, відображають відповідні цілі, завдання, критерії, інтереси і закономірності розвитку соціального захисту на сучасному етапі [1, с. 62]. Тому з'ясування цих рівнів (види) дозволить більш системно уточнити зміст і форму соціального захисту взагалі, а також такого його видового прояву, як соціальний захист державних службовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної служби, а також проблематика проходження служби в органах державної влади й інших державних підприємствах, установах і організаціях завжди були предметом уваги науковців і практиків (В.Б. Авер'янов, А.В. Андрушко, Ю.П. Битяк, А.П. Гетьман, Г.О. Барабаш, Н.Б. Болотіна, Є.М. Борщук, Н.Ф. Добрева, В.В. Жернаков, М.І. Іншин, І.І. Колосовська, Т.К. Корецька, І.П. Кринична, О.О. Кочемировська, В.В. Лаврухін, Р.П. Луцький, А.Ф. Мельник, В.Я. Малиновський, Т.І. Пахомова, М.М. Руженський, Б.І. Сташків, Н.П. Топішко, О.М. Ярошенко й ін.). Так, за результатами уточнення вченими сутності та змісту державної служби в демократичній і правовій державі, змістовного аналізу особливостей правового статусу державних службовців у 2015 р. ухвалено новий Закон України «Про державну службу», а також відповідні програмні документи щодо подальшого вдосконалення інституту державної служби (Концепції запровадження посад фахівців із питань реформ, Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади тощо). Це підкреслює важливість питань державної служби та державних службовців як основи ефективного державного управління.

Не вирішені раніше проблеми. Зауважимо, що серед багатьох проблем удосконалення правового статусу державних службовців, підвищення ефективності управління персоналом державної служби належне забезпечення їхнього соціального захисту посідає одне з головних місць, адже від нього безпосередньо залежить ефективність здійснення державного управління. Саме тому з'ясування особливостей реалізації соціального захисту державних службовців як важливої його характеристики є актуальним завданням сучасного соціального права.

Мета статті полягає у визначенні характеристики рівнів (видів) реалізації соціального захисту державних службовців.

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціального захисту державних службовців із погляду його рівнів реалізації як складників структури (вза-

єморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова [2, с. 1405]) його концептуальних засад, як ми зазначили, дає можливість системно та комплексно охарактеризувати це явище, виявити шляхи й особливості його реалізації. Адже, якщо цього зазначено у фаховій літературі, соціальна захищеність поширюється на всіх людей, однак форми, методи, рівень їхнього захисту різні. Це багатоступенева і багаторівнева система, яка виконує дві основні функції, як-от: 1) компенсація наслідків бідності через надання адресної допомоги; 2) забезпечення умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час їхнього активного періоду життя [3, с. 141]. Наведені завдання соціального захисту стосуються і державних службовців.

Але зазначимо, що державні службовці є окремою групою працездатного населення України. Їхній правовий статус має відмінності, на що слушно вказується науковцями [4, с. 293–313]. Тому їх соціальний захист є явищем, яке має відповідні специфічні прояви та характерні особливості своєї реалізації. Розглянемо структурні рівні соціального захисту державних службовців в Україні. Так, з одного боку, ці особи є громадянами України, на яких поширюються гарантії соціального захисту та соціального забезпечення. Державні службовці, безумовно, є носіями передбачених у ст. 3, 8, 23, 24, 26, 46, 48, 49, 52, 56, 64 Конституції України прав. На державних службовців у частині відносин, не врегульованих Законом «Про державну службу», поширюється дія норм законодавства про працю (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про державну службу»). Зазначимо також, що соціальні, економічні та культурні права державних службовців є об'єктом забезпечення соціальної політики держави. До основних функцій соціальної політики відносять функцію забезпечення державою необхідного і достатнього рівня соціальної захищеності не тільки населення загалом, але й кожної його соціальної верстви зокрема [5, с. 26–27]. Тобто щодо державних службовців діють елементи загальної системи соціального захисту. Цей базовий рівень закріплено в таких основних законодавчих актах, як: Конституція України, Кодекс законів про працю України, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, закони України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» тощо. Але державні службовці потребують також диференційного підходу в регулюванні соціального захисту, що впливає безпосередньо зі спеціальних цілей і завдань певного державного органу, характеру службово-трудових функцій, специфіки їхнього правового статусу [6, с. 216].

Тому поруч із наведеною вище вказівкою на загальні витоки соціального захисту державних службовців варто зауважити, що вони є специфічною, окремою категорією населення України, що працює. Доцільно доповнити Кодекс законів про

працю України нормами, які б визначали державних службовців як окрему категорію працівників, права й обов'язки яких, окрім трудового законодавства, ustanovlyuється спеціальними нормативними актами [7, с. 7]. На цій підставі Р.П. Луцький цілком обґрунтовано вказує на те, що загальний і професійний соціальний захист – два різні види національної системи соціального захисту, відмінні між собою за суб'єктами, підставами та змістом державних гарантій, де професійний соціальний захист – це встановлені державою приписи, що спрямовані на забезпечення додаткових і підвищених гарантій працівників, пов'язаних із здійсненням трудової діяльності, та осіб, які з огляду на природні та професійні ризики припинили виконання такої діяльності [8, с. 11]. Суб'єктами такого професійного соціального захисту, зокрема, є державні службовці. У цьому контексті погодимося з думкою, що структурно соціальний захист має такі складові частини, як: а) державний соціальний захист – загальна система соціального захисту (загальнообов'язкове державне страхування та державна соціальна допомога); б) спеціальний соціальний захист; в) додатковий соціальний захист і недержавне соціальне забезпечення (недержавне пенсійне забезпечення та недержавні соціальні послуги) [9].

Отже, з огляду на особливості правового статусу державних службовців, як і взагалі учасників трудових (службово-трудова) відносин, їхній соціальний захист в Україні за своєю структурою складається із: загального соціального захисту державних службовців; спеціального (професійний) захисту державних службовців.

Відмінність між ними полягає не тільки в завданнях, а й у правовій базі, якою є загальне законодавство про соціальний захист (Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, закони «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про прожитковий мінімум» і низка інших) та спеціальне законодавство (закони «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про судоустрій та статус суддів», «Про державну службу», «Про Службу безпеки України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» тощо).

Наступним аспектом, який сприяє розумінню рівнів реалізації соціального захисту державних службовців, варто вважати відображення в його змісті особливостей структури одного з визначальних чинників, який лежить в основі відокремлення як окремого виду соціального захисту цієї категорії працюючих громадян України, а саме державної служби. Зокрема, В.Я. Малиновський звертає увагу на те, що державна служба – це явище, яке можна охарактеризувати, виходячи з різних аспектуальних засад, де у структурному аспекті державна служба – це система органів держави, кожен з яких за предметом його компетенції може бути названий служ-

бою, наприклад, митна служба, служба безпеки [10, с. 427]. М.І. Іншин щодо цього зазначає, що трудова діяльність державних службовців із виконання завдань і реалізації функцій держави відбувається в різних за характером та природою державних органах, де така диференціація і спеціалізація забезпечують основу для поділу державної служби на види [11, с. 25, 27].

Тобто за характером і органом проходження служби, специфікою виконуваних завдань і функцій держави поняття «державна служба» може бути поділене на декілька видів. Таку позицію в результаті аналізу поглядів науковців на поняття «державна служба» наведено і В.Я. Малиновським. Зокрема, ним запропоновано таку класифікацію видів державної служби: а) загальнофункціональна (адміністративна) – служба в органах представницької, виконавчої та судової влади; б) спеціалізована – служба в органах внутрішніх справ, державної безпеки, прокуратури, збройних силах, митниці, податкових органах тощо; в) цивільна – у державних закладах освіти, науки, вищої школи, культури, охорони здоров'я, промисловості тощо [10, с. 436].

Підтвердженням цього висновку є, зокрема, те, що у відповідних статусних законах, наприклад, «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про судоустрій та статус суддів», «Про Службу безпеки України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про Збройні сили України», «Про освіту» тощо, відповідні їхні розділи або статті привчені питанням соціального і правового захисту окремих категорій осіб, які здійснюють діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави у відповідних державних органах, установах і організаціях, що виступає додатковою гарантією їхнього правового статусу як працівників. Також зауважимо, що стосовно окремих категорій осіб, які фактично перебувають на службі в державі та мають підстави для додаткового захисту їхніх соціально-економічних прав, ухвалено спеціальні закони («Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» тощо). Тому погодимося з М.І. Іншином, який, наприклад, соціальне забезпечення працівників поліції розглядає як окремий різновид соціального захисту цієї категорії осіб [12, с. 273].

Залежно від органу та характеру здійснюваної особою державної служби (в її широкому значенні) праці рівні (види) соціального захисту державних службовців в Україні можна поділити на такі:

- соціальний захист державних службовців, які проходять загальнофункціональну (адміністративну) службу в органах представницької, виконавчої та судової влади;
- соціальний захист державних службовців, які проходять спеціалізовану службу в органах націо-

нальної поліції, державної безпеки, прокуратури, у збройних силах, митниці, податкових органах тощо; – соціальний захист державних службовців, які проходять цивільну службу в державних закладах освіти, науки, культури, охорони здоров'я, промисловості тощо.

Ще одним аспектом, який характеризує рівні соціального захисту державних службовців в Україні, варто вважати структуру системи державного управління, зумовлену соціально-економічною системою. Так, механізм функціонування і розвитку системи державної служби є багаторівневим, охоплює всі рівні публічної влади: центральний, регіональний, місцевий для покращення цілісності системи державної служби, а також продуктів цієї системи – управлінських рішень і послуг [13, с. 21]. Практика державотворення та становлення державного апарату в Україні показує, що структурні перетворення в системі державних органів здійснюються зазвичай із центру, однак реформування, зміна системи, структури і компетенції центральних органів виконавчої влади залежать і від діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Розвиток і вдосконалення державної служби варто пов'язувати із чітким установленням функцій відповідних органів, а також їхньої системи, структури, штатів. Система посад державних службовців має визначатися залежно від структури державного органу, тобто складу його внутрішніх підрозділів і форм їхньої взаємодії [14, с. 26]. Тобто йдеться про аспект системи та структури державної служби, яка є відображенням системи органів державної влади. Наприклад, щодо системи органів виконавчої влади вказується, що він розкривається в р. VI Конституції України «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», де обґрунтовано об'єднуються всі ієрархічні рівні органів виконавчої влади – вищий, центральний, місцевий [15, с. 183]. На наш погляд, цей аспект пов'язаний із певними рівнями системи державного управління, на яких працюють державні службовці і які утворюють відповідні їхні структурні та трудові об'єднання. Уважаємо, що це реалізується насамперед через структуру органів, де працюють державні службовці, і характер груп державних службовців.

Що стосується можливості виділення рівнів соціального захисту державних службовців, то проведемо аналіз поглядів науковців на ті чи інші явища, у межах яких або завдяки яким можуть так чи інакше реалізовуватися заходи із соціального захисту державних службовців. Наприклад, щодо завдань соціальної політики в Україні вказується, що найважливішими з них є забезпечення єдності соціальної політики на державному, регіональному, місцевому, корпоративному (виробничому) рівнях [5, с. 200]. Результатом її реалізації є стан соціальної безпеки, який фактично відповідає та може бути охарактеризований за тими самими рівнями, на яких він був забезпечений завдяки реалізації державою її соціальної політики. Так, М.А. Кальницька вказує на те, що з огляду на ієрархічну декомпозицію соціальної безпеки в науковій літературі найбільше наукових

публікацій стосується дослідження її на рівні держави, на регіональному рівні, на рівні суб'єктів господарювання та на рівні окремої людини (населення) [16, с. 568]. Водночас урахуємо те, що соціальний захист є засобом реалізації соціальної політики, а соціальна безпека є в тому чи іншому плані наслідком реалізації заходів соціального захисту. Тому і сам соціальний захист можна з наведених позицій уважати таким, що реалізується на державному, регіональному, місцевому, корпоративному (суб'єкта господарювання) рівнях і рівні окремої людини.

Схожі рівні реалізації, зокрема рівні соціального захисту, виділяють науковці у свої працях. Наприклад, В.В. Лаврухіним залежно від рівнів соціально-економічної системи та структури суспільного виробництва виділені такі рівні соціального захисту: державний, регіональний, місцевий, сімейний і одиничний (рівень члена сім'ї) [1, с. 58, 62]. З такою позицією важко не погодитися.

На думку С.І. Бичкова, система соціального захисту України має будуватися з урахуванням засади інтеграції її в єдину систему гарантій соціального захисту на всіх рівнях: державному та регіональному, рівні окремого трудового колективу, із чітким визначенням прав, відповідальності та функцій кожного із цих рівнів [17]. З аналізу його позиції можемо виділити три рівні системи соціального захисту: державний; регіональний; рівень окремого трудового колективу. Уважаємо, що така будова системи соціального захисту в Україні загалом відображає основні рівні її реалізації. Хоча, з аналізу наведених вище позицій доцільно розширити ці три рівні за рахунок, наприклад, як вказує В.В. Лаврухін, рівнів сімейного й одиничного.

Уважаємо, що включення до рівнів системи соціального захисту державних службовців України рівня одиничного досить важливе. Адже, незважаючи на те, що соціальна політика і соціальний захист здійснюються загалом щодо населення України, у своїй основі, ґрунтуючись на засадах соціальної держави, вони своєю найвищою соціальною цінністю мають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, у соціальній сфері також. Тому підтримаємо думку І.І. Колосовської, яка, урахуовуючи особливості існуючої вітчизняної практики та досвід країн із соціально орієнтованою економікою, основними напрямками реформування інституту соціальної політики як регулятора розвитку соціальної сфери вважає зміщення акцентів у вирішенні проблем соціального захисту із центральних державних структур на регіональні [18, с. 157]. С.І. Бичков, здійснивши аналіз сучасної системи соціального захисту в Україні, дійшов цілком обґрунтованого висновку, що серед основних складових частин державної соціальної політики можна виділити такі: гарантування громадянам України прав на соціальний захист, посилення матеріальної підтримки найбільш соціально незахищених верств населення та своєчасне надання їм адресної допомоги [17]. Тобто акцент має зміщуватися із задоволення загальних потреб державних службовців у бік адресної соці-

альної допомоги та надання соціального захисту тим із них, хто справді його потребує.

Що стосується виділення рівнів системи соціального захисту державних службовців, то як підставу для обґрунтування відповідних висновків додатково наведемо приклади положень низки законів України, якими визначаються елементи структури систем гарантій трудових прав громадян. Так, маються на увазі закони «Про соціальний діалог в Україні», «Про колективні договори і угоди». Для нашого дослідження цікавим видається визначена в законах «Про соціальний діалог в Україні» та «Про колективні договори і угоди» структура рівнів соціального діалогу та колективних договорів, угод. Наприклад, відповідно до ст. 4 Закону «Про соціальний діалог в Україні» соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі [19]. У свою чергу, згідно зі ст. 2 Закону України «Про колективні договори і угоди», колективний договір укладається на національному, галузевому, територіальному рівнях [20].

З аналізу наведених положень можна зробити висновок, що окремі процеси, які, безумовно, стосуються забезпечення соціального захисту працівників, державних службовців також, реалізуються на відповідних рівнях, а саме: національному, галузевому, територіальному, локальному. Ураховуючи

зв'язок інституту соціального діалогу та колективних угод із соціальним захистом, цілком обґрунтовано можна вести мову про те, що як ціле (соціальний захист) щодо своєї частини (соціальний діалог і колективні угоди) він має ті ж рівні своєї реалізації.

На цій підставі, а також з урахуванням аналізу думок науковців щодо рівнів реалізації державного управління, соціальної політики та пов'язаних із нею явищ, зазначимо, що залежно від соціально-економічної структури суспільства й організації державного управління соціальний захист державних службовців в Україні має такі рівні реалізації: національний, галузевий, територіальний, локальний (рівень державних підприємств, установ, організацій), індивідуальний (одиничний).

Узагальнюючи наведене у статті, зауважимо, що дослідження соціального захисту державних службовців доводить його складну структуру, багатоманітність проявів і напрямів реалізації. Усе це в сукупності створює його зміст. Останній, беручи до уваги виявлені нами рівні існування цього засобу реалізації соціальної політики, є досить різноманітним за своїм складом. Саме тому, ураховуючи важливість і значущість наведення характеристики його змісту для формування цілісної концепції соціального захисту державних службовців, актуальним питанням досліджуваної проблематики є висвітлення змісту соціального захисту цієї категорії працюючого населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лаврухін В.В. Чинники розвитку комплексного механізму соціального захисту населення. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 3. С. 57–63.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Ріппа М.Б. Концептуальні засади соціального захисту в контексті теорії загального добробуту. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 38. С. 139–145.
4. Іншин М.І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : навчальний посібник. Харків : ФІНН, 2010. 672 с.
5. Соціальна політика в Україні: реалії та перспективи оновлення : монографія / за ред. В.Г. Никифорець. МОН України. Одеський нац. економ. унів.-тет. Одеса, 2015. 363 с.
6. Безусий В.В. Особливості державних службовців серед інших об'єктів соціального захисту. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 211–217.
7. Андрушко А.В. Виникнення трудових правовідносин з державними службовцями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2002. 19 с.
8. Луцький Р.П. Соціальний захист державних службовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2010. 20 с.
9. Соціальний захист населення України / за заг. ред. В.М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ ; Фенікс, 2010. 212 с.
10. Малиновський В.Я. Державне управління : навчальний посібник. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.
11. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2005. 39 с.
12. Іншин М.І. Сутність і значення соціального забезпечення працівників поліції в сучасних умовах. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 269–277.
13. Пахомова Т.І. Механізми функціонування системи державної служби в період суспільних реформ : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр.: 25.00.03. Київ, 2007. 28 с.
14. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 40 с.
15. Державне управління : навчальний посібник / за ред. А.Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.
16. Кальницька М.А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальна та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 566–571.
17. Бичков С.І. Сучасна система соціального захисту в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=377> (дата звернення: 21.12.2018).
18. Колосовська І.І. Сучасні підходи у реформуванні соціальної політики держави як регулятора розвитку соціальної сфери. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 152–158.
19. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2862–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
20. Про колективні договори і угоди: закон від 1 липня 1993 р. № 3356–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 36.